

Řízení vývoje a využívání krajiny

Prof. em. Ing. Josef Fanta, CSc. Platforma pro krajinu při Botanickém ústavu AV ČR

Konferenci a seminářů na téma lesní a vodní hospodářství proběhla již celá řada. Hnací silou pro jejich organizování byla především klimatická změna a její následky v podobě povodní a sucha nebo kůrovcová kalamita na SZ Moravě. V současné době se do popředí zájmu začíná dostávat i zemědělsky využívaná krajina. Důvody jsou stejné jako v předcházejících případech – nesoulad mezi způsoby zemědělského využívání krajiny a měnícími se přírodními podmínkami a jeho dopady na stav a kvalitu krajiny.

Na tomto semináři nešlo jen o konstatování existence různých negativních jevů v krajině a poukazování na jejich příčiny. Kulturní krajina je výsledkem působení člověka na přírodní systém a jeho adaptace pro potřeby společnosti. Do programu semináře jsme proto zařadili i podněty, jak vzniklou negativní situaci řešit, příklady dobré praxe a informace o nástrojích, které se při většinou složitým procesu nápravy škod na krajině dají uplatnit. Soustředili jsme se na zemědělské využívání krajiny a jeho vliv na strukturu krajiny – celá šíře problematiky vztahů v krajině se na jednom semináři postihnout nedá.

Česká krajina není svou rozlohou ani vlastnostmi středoasijská step. Nedá se proto také středoasijským způsobem obhospodařovat. Výsledkem 70 let velkoplošného zemědělského hospodaření v české krajině je několik evropských priorit: největší míra eroze (2/3 zasažených půd; 21 mil m³ zeminy splavené každoročně z polí – MŽP 2018); nejnižší biodiverzita (mizející plevely, drobní savci a ptáci, hmyz); největší půdní bloky; největší znečištění půdních a podzemních vod chemickými látkami (herbicidy, chemická hnojiva); nejvyšší míra znečištění potravinářských komodit a posléze i potravin chemickými látkami (insekticidy, herbicidy). Skvělé výsledky!

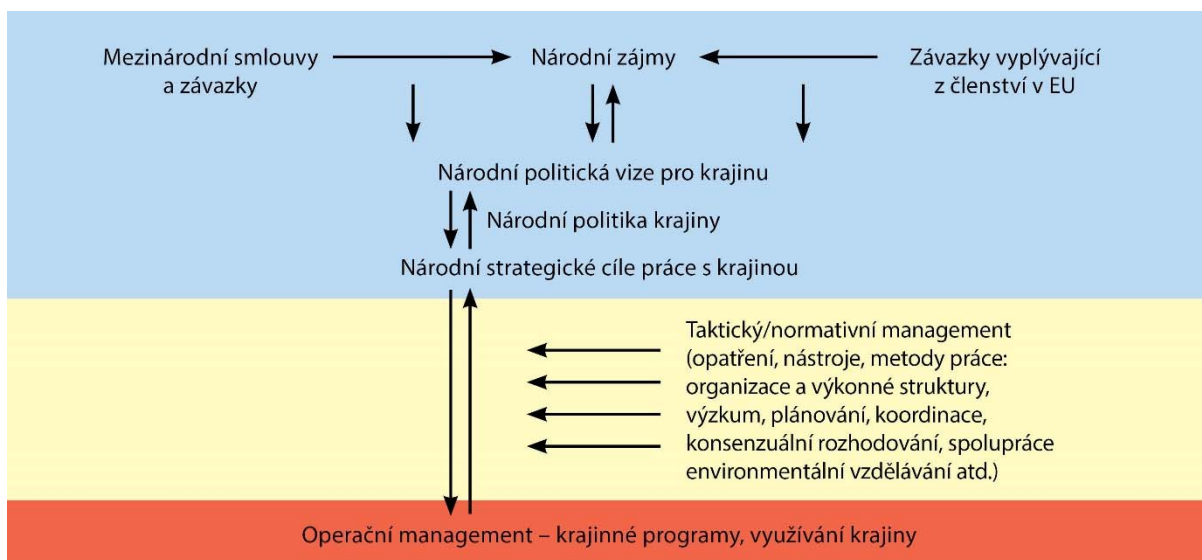
ČR je zřejmě jedinou zemí v Evropě, která nemá na politické úrovni vyřešenou problematiku využívání krajiny. Zatímco jinde je krajina považována za národní kulturní bohatství, v ČR je krajina k volnému použití. Jak dlouho bude tento stav ještě pokračovat?

Jako veřejný prostor má krajina environmentální, užitkové a kulturně-společenské funkce. Podmínkou jejího dobrého fungování jako nenahraditelné součásti životního prostředí je udržování přiměřené rovnováhy těchto funkcí při jejím využívání. Vývoj a využívání krajiny není proto ani v soudobých podmínkách možné ponechat na libovůli uživatelů nebo volnému trhu bez pravidel. Je třeba ho systémovým způsobem řídit. Ve vyspělých zemích Evropy se tento přístup k vývoji a využívání krajiny realizuje od 70. let minulého století, po absolvování negativních zkušeností výhradně ekonomicky zaměřeného poválečného vývoje. Pro další vývoj krajiny v ČR není jiné cesty. Je také třeba vzít na vědomí, že společenské požadavky na využívání krajiny jsou v 21. století jiné než byly ve století minulém. Vyplývá to z postupující změny podmínek klimatických, ekonomických i společenských. Na tyto změny se orientuje i evropská politika, řeší je i Evropská úmluva o krajině. Je na čase, aby na ně vzala ohled i politika česká. Zpracování vize vývoje a využívání krajiny jako základu krajinné politiky se v ČR stává urgentní záležitostí.

Zpracování takového úkolu ovšem nebude jednoduchou záležitostí. Smysluplná krajinná politika musí být postavena na koordinaci rezortních činností, které se realizují v krajině. Takový přístup není ale v ČR běžný – dokonce ani na rezortní bázi. Příkladem může být situace v rezortu zemědělství. Dílčích vizí a koncepcí jednotlivých tamních činností byl

zpracována celá řada. Někdy jsou jejich obsahy přímo skvěle protikladné. Např. již dříve zmíněná koncepce průmyslového zemědělství se 2/3 půd postižených erozí a s nejnižší biodiverzitou v zemědělské krajině v Evropě; koncepce hospodaření se smrkem za klimatické změny, která jeho výskyt ovšem omezuje na vysoké horské polohy; koncepce rybářství s kaprovými monokulturami v rybnících zavážených hnojem, s kvalitou vody nebezpečnou nejen pro vodní ptáky, ale i pro člověka; koncepce myslivosti, jejímž výsledkem jsou několikanásobně zvýšené stavy spárkaté zvěře a stamilionové škody okusem na lesních kulturách, a v poslední době i africký mor divokých prasat, atd. Tato situace je velkou výzvou pro akademickou obec, která se ze své nezávislé pozice může dobat objektivních návrhů a doporučení. Samozřejmě podmínkou je ovšem politické zadání, které zajistí vzájemnou koordinaci takových výstupů.

Postup zpracování dokumentu vize krajiny ukazuje schéma řízení vývoje a využívání krajiny jako prostoru veřejného zájmu na níže uvedeném obrázku 1. Ve schématu jsou rozlišeny tři úrovně řízení: **strategická** (politická), **taktická** (normativní, správní) a **operační** (výkonný management). Výchozími podklady musí být jak již dříve českou stranou signované politické dokumenty na bázi evropské spolupráce přijaté minulými vládami, tak i kvalifikované rozborů aktuální situace vyplývající ze současných změn přírodních, společenských a ekonomických podmínek a výhledu jejich dalšího vývoje.

Odpovědnost za jednotlivé části řídicího systému:

- Legislativní orgány: parlament, vláda
- Státní správa: vláda, jednotlivá ministerstva
- Obce, výkonné složky: majitelé a uživatelé pozemků; státní i soukromé instituce; podniky a odborné společnosti (např. LČR, správy povodí, správy CHKO); zemědělská družstva a akciové společnosti; občanská sdružení; občanské, nevládní organizace a další.

Obr. 1. Schéma struktury řídicího systému pro práci s krajinou a rozdělení oblastí působnosti jednotlivých složek zúčastněných na procesu řízení vývoje a využívání krajiny (orig. Fanta 2014).

Na úrovni politického managementu jde o formulování základní koncepce přístupu ke krajině jako veřejnému prostoru. Jde o zpracování promyšlené dlouhodobé vize krajiny jako životního prostoru zdejší společnosti a jeho vývoje směrem do budoucnosti. Taková vize je pak základem pro zpracování smysluplné politiky krajiny vycházející jak z vlastní situace a

potřeb, tak z výše uvedených mezinárodních závazků a dohod. I ty se musí vzít při zpracování vize v úvahu. Česká republika a její krajina jsou totiž součástí kulturního, přírodního a politického prostoru Evropy a jejího dalšího vývoje. Česká krajina je navíc jeho velmi specifickou součástí – je při svém relativně malém rozsahu velmi různorodá, přírodní podmínky jednotlivých oblastí se velmi liší. Dá se předpokládat, že tyto regionální a lokální rozdíly se budou za postupující klimatické změny dále zvětšovat. Je proto třeba už na této úrovni počítat se zpracováním regionálně odlišných strategií pro nakládání s krajinou.

Operační management má přímou návaznost na management strategický. Jím se strategie realizují. V rámci operačního managementu jde o zavedení principu trvalé udržitelnosti jako základního principu využívání krajiny. Tento proces bude mít v jednotlivých regionech odlišný obsah. V ČR není prostor pro uniformní způsoby obhospodařování krajiny od Šumavy po Beskydy a od Krušných hor po jižní Moravu. Omezení eroze svahových půd se nedosáhne opakovaným pěstováním kukuřice či řepky na půdách utužených pojezdem těžkou mechanizací, ale provedením lokálně rozdílných komplexních pozemkových úprav, vytvořením lokálně vhodné uživatelské infrastruktury krajiny, zavedením osevních postupů vyhovujících místním přírodním podmínkám a používáním vhodných technologií.

Spojovacím článkem oblastí strategického a operačního managementu je taktický (normativní, správní) management. V této oblasti jde o zpracování obecně závazných přístupů a pravidel pro nakládání s krajinou. Po desetiletích uplatňování nezávazných libovolných přístupů k využívání krajiny je zavedení obecně platných pravidel – dnes známých jako správná zemědělská praxe – naprostou nutností, vyplývající z principu trvalé udržitelnosti. Nejde o žádné direktivní předpisy, ale o širokou oblast samozřejmých, obecně přijatých a uživateli krajiny přirozeně respektovaných pravidel pro nakládání s krajinou, která zprostředkují vzájemnou návaznost strategického a operačního managementu. Taková dohoda musí vycházet z koordinace rezortních a sektorových zájmů, podkladových vědeckých informací a praktických zkušeností, které se promítnou do zásad krajinného plánování. V plánování krajiny nejde o předpis, ale o velmi důležitý nástroj řízení vývoje do budoucnosti. Jak jsem zmínil už dříve, v oblasti koordinace zájmů v krajině má ČR co dohánět – koordinace mezirezortní a mezisektorové spolupráce je na velmi nízké úrovni (Semančíková 2016; Semančíková & Aubrechtová 2017). Naopak v oblasti výzkumu krajiny máme k dispozici poměrně značné množství informací – ale politika a uživatelé krajiny o ně dosud měli jen velmi malý zájem. Krajinu máme poměrně dobře zdokumentovanou (viz např. Miko & Hošek 2009; Hrnčiarová et al. 2009). Ve výzkumných pracovištích se ví, co by bylo potřeba v krajině dělat. A ví se také jak to udělat (Fanta 2001; Sklenička 2003; Boucníková & Fanta 2005; Stejskalová & Novotný 2008; Kučera 2014). Tyto informace jsou nezbytným podkladem pro krajinné plánování a samozřejmým nástrojem pro řízení vývoje a využívání krajiny. Zavedení krajinného plánování se ale v ČR setkává s nepochopením ze strany ministerstva pro místní rozvoj. Jeho prostorově vymezená územní studie se ale krajinou a způsoby jejího využívání nezabývá.

Ve spolupráci s Výborem pro krajinu, vodu a biodiverzitu pod Radou vlády pro udržitelný rozvoj a spolu s Komisí pro životní prostředí Akademie věd ČR usiluje Platforma pro krajinu o koordinaci dosud rozptýlených iniciativ zaměřených na zlepšení situace české krajiny. Jsme toho názoru, že spojení těchto dosud rozptýlených iniciativ do jednoho proudu, do jedné [výzvy vládě](#), bude mít větší váhu než výzvy jednotlivé; že se touto cestou podaří přimět politickou exekutivu k přijetí rozhodnutí zaměřených na zlepšení stavu české krajiny. Je už

nejvyšší čas. Nejde nám o nařízení a předpisy. Jde o využití přirozeného potenciálu krajiny pro zlepšení kvality života lidí v této zemi.

Citované zdroje

- Boucníková E. & J. Fanta, 2005. Krajinné plánování jako nástroj systémového řízení vývoje krajiny. In: Tvář naší země – krajina domova 3: 41-46.
- Fanta J., 2001. Česká krajina v evropských souvislostech. In: Tvář naší země – krajina domova 1. Dodatky, s. 40-47.
- Fanta J., 2014. Krajina pro 21. století. In: Fanta J. & P. Petřík (eds.), Povodně a sucho – krajina jako základ řešení. BÚ AV ČR, Průhonice, s. 123-129.
- Hrnčiarová T., P. Mackovčín, I. Zvara *et al.*, 2009. Atlas krajiny České republiky. MŽP Praha – VÚKOZ Průhonice.
- Kučera P. (ed.), 2014. Úmluva o krajině: Důsledky a rizika nedodržování Evropské úmluvy o krajině. Mendelova univerzita v Brně.
- Miko L. & M. Hošek (eds.), 2009. Příroda a krajina České republiky. Zpráva o stavu 2009. AOPK, Praha.
- Semančíková, E., 2016. Analýza a hodnocení integrace krajiny a její problematiky ve vybraných politických dokumentech se zaměřením na politiky územního plánování a Územní studii krajiny. Závěrečná zpráva JČU, České Budějovice. URL: http://nasekrajina.eu/wp-content/uploads/EUK_závěrečná-zpráva.pdf
- Semančíková E. & Aubrechtová T. (2017): *Landscape integration in strategic policy documents*. From pattern and processes to people and action. IALE 2017 European Congress – Ghent 12. – 15. September 2017. Belgium.
- Sklenička P., 2003. Základy krajinného plánování. Nakl. N. Skleničková, Praha.
- Stejskalová D., Novotný I., 2008. Metodika krajinného plánu. VÚMOP, v.v.i.